

De rust die God geeft (Het vierde gebod)

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:

1^e schriftlezing: Exodus 20, 8-11

2^e schriftlezing: Hebrëeën 4, 1-13

3^e schriftlezing: Matteüs 12, 1-14

Inleiding

Berucht is het ijsje op zondag. Maar daar gaat het natuurlijk niet over in het vierde gebod. Toch laten heel veel mensen zich hun gezamenlijke kans op rust gemakkelijk ontroven. Aandacht voor elkaar en aandacht voor God, zou dat niet heel goed bij elkaar passen? Een Joodse rabbi sprak over de sabbat als de architectuur van de tijd.¹ De rustdag is een geschenk. In de Regenboogkerk komen in de tijd tussen Pasen en de zondag na Pinksteren de Tien Geboden aan de orde. Vandaag dus het vierde gebod.

Thema: De rust die God geeft

Gemeente van Christus,

ach ja, dat beruchte ijsje op zondag! Er is waarschijnlijk geen andere godsdienstig gerelateerde irritatie die zo vaak ter sprake wordt gebracht tijdens mijn huisbezoeken, als het kennelijk innig verlangde, maar in de kindertijd strikt verboden, ijsje op zondag. Vaak komen daarna het fietsen op zondag en bij de hoogbejaarden zelfs ook het handwerken op zondag er al gauw achteraan. Allemaal verboden! Op zondag mocht je niemand voor je laten werken en natuurlijk zelf ook geen arbeid verrichten. 'Een zondagse steek houdt geen week,' kon een oude dame mij nu gelukkig lachend zeggen. Maar wat zat er vroeger een spanning achter die zondagsrust!

Wat is het toch met dat sabbatsgebod? Waarom is die gezamenlijke rustdag zo'n enorm beladen thema geweest? Niet alleen christenen, ook joden kunnen er wat van. Op sabbat is het doodstil in wijken van Jeruzalem waar orthodoxe joden wonen. Hele buslijnen worden stilgelegd, want de ervaring is dat een stadsbus laten rijden op sabbat, dat is riskeren een steen door de ruit te krijgen. Heel bijbels verantwoord natuurlijk, dat zullen we nog zien. Maar leuk is het niet. Wandelend in New York door de Italiaanse of Chinese buurten bij het Lower East End van Manhattan, kan het je op zaterdag gebeuren dat je een hoek omslaat en dat je plotseling in een compleet uitgestorven straat staat. De winkels hebben Hebrëeuwse opschriften en alle rolluiken zijn naar beneden. Alleen bij de synagoge is het druk.

Zelf ben ik op dit punt niet erg streng opgevoed. Maar ik vond als jong kind de zondag maar een saaie dag. Vaak was ik alleen thuis, want bij vriendjes kon je op

zondag meestal niet terecht. De familiekringen sloten zich. Buitenspelen kon ook niet, dan werden je mooie kleren vuil. Bovendien werd er rekening gehouden met de buurt. Ook al was je zelf niet zo streng, je mocht anderen niet ergeren. Geleidelijk aan werden tijdens mijn jeugd de regels versoepeld. Op zondag huiswerk maken, bijvoorbeeld. Dat mocht eerst niet. Dan zat je op zaterdag je huiswerk voor maandag te maken. Maar later was er geen houden meer aan en zat je gewoon op zondagmiddag te leren. Zo zal het in duizenden gezinnen in Nederland zijn gegaan. Maar ook al hebben we veel principes laten varen, toch zullen, denk ik, veel christenen nog steeds niet erg enthousiast zijn voor zoiets als de koopzondag. Maar dit wordt vaak gemotiveerd vanuit de overweging dat er al commercie genoeg is. Het is tegenwoordig meestal niet de gezamenlijke aandacht voor God die als argument ter sprake wordt gebracht, zeker niet in de gemeenteraad.

Dat is wel eens anders geweest. Zoals gezegd, de manier waarop de zondag werd gevierd is door de christenen afgeleid van de joodse sabbatsrust. Omdat Christus op de eerste dag van de week opstond uit de dood, lag het voor de hand om op die dag als geloofsgemeenschap bijeen te komen. In het Johannesevangelie is het direct aansluitend aan de Paasdag dat dit ritme wordt ingezet.²

De sabbatsrust mag dan als een weldaad beschreven worden, de ernst van de bijbelteksten liegt er dan niet om. Ontspannen genieten van je zondagsrust lijkt mij moeilijk bij zoveel dwang. Mensen hebben gesteld dat er inderdaad werkelijk geen zegen kon rusten op werk op zondag verricht. Dat leidde regelmatig tot grote spanningen en gewetensproblemen. In vind dat wel begrijpelijk. Voor een boer telt bij het binnenhalen van de oogst iedere dag. Hij is blij met mooi weer als de oogst rijp is. Dan heeft hij in korte tijd alle hulp nodig die hij kan krijgen. En om dan zomaar een hele dag te laten lopen, daar moet je wel een heel goede reden voor hebben. In de handel was het niet anders. U kent misschien de oude sage van de Vliegende Hollander. Van de op snelle winsten beluste kapitein werd verteld dat hij het had gewaagd op zondag, Paasmorgen nota bene, uit te varen. Daar kon natuurlijk geen zegen op rusten. Het spookschip de Vliegende Hollander was gedoemd voor eeuwig de zeeën onveilig te blijven maken. Zeelieden met iets teveel op hebben het

regelmatig zien vliegen, tegen de wind in wel te verstaan.

Een gezamenlijke dag om te rusten, ja te genieten, het zou zo mooi kunnen zijn. Los van werken of niet werken, worden mensen opgeroepen één speciale dag in de week apart te zetten voor God en juist daardoor voor aandacht voor elkaar. Deze dag verdient 'heiliging'. Maar dat is niet hetzelfde als niet werken en het gaat al helemaal niet over luieren. Het gaat om een vorm van bijzondere aandacht voor God zelf. Dat is onmogelijk zonder een zekere onthechting van de dagelijkse beslommingen. Wie niet stilstaat voor God, loopt het gevaar in een profane sleur te verzeilen en zie daar dan maar weer eens uit te komen. Dat geldt voor een individuele mens. Dat geldt voor de samenleving als geheel. Maar of het ook betekent dat je per se naar de kerk *moet*, of misschien zelfs twee keer...?

Er is in de wetenschappelijke bestudering van de Tien Geboden altijd veel belangstelling geweest voor het vierde gebod. Dat is begrijpelijk. Ten eerste, is dit in woorden het langste gebod. De formulering in Exodus 20 is waarschijnlijk in de loop der tijd steeds uitgebreider geworden. Ten tweede, is een boeiend gegeven dat er een parallelle versie van het gebod bestaat in Deuteronomium 5 die heel anders is opgezet en gemotiveerd. Dat gaan we zo bekijken. Ten derde, hebben geleerden het altijd boeiend gevonden om de instelling van de rustdag in Israël te vergelijken met buiten bijbelse gewoonten bij andere volken in het Midden Oosten. Daarvan kun je zeggen dat, hoewel de wetenschappers het er niet helemaal over eens zijn, de meerderheid toch heeft vastgesteld dat de sabbat uniek is voor Israël. Ook al zijn er zekere overeenkomsten, de viering van de joodse sabbat kan niet uit een andere godsdienst worden afgeleid.³

De meeste bijbelwetenschappers zijn het er over eens dat de sabbat als rustdag in Israël dus al heel lang bestaat, maar ook denken zij dat er in de vorm en in de manier waarop deze wordt beleefd sterke variaties en veranderingen zijn geweest. Hoe het dan precies zit met die veranderingen? Daar ontbreekt de eensgezindheid. Maar iedereen die goed luistert kan zelf horen dat er varianten zijn. In deze preek wil ik daarom daar wat dieper op ingaan. Wij hebben daarnet Exodus 20, 8-11 gelezen. Daar wordt de sabbatsrust gemotiveerd vanuit de schepping. God zelf, zo wordt gezegd, rustte van zijn scheppingshandelen. Omdat de mens is geschapen in Gods beeld doet hij er goed aan het niet beter te willen weten dan God zelf.

'Want' in zes dagen heeft de Heer de hemel en de aarde gemaakt, en de zee met alles wat er leeft, en op de zevende dag rustte hij.

footnoteExodus 20,11.

Dat 'want' is cruciaal. In de versie van Exodus hangt het hele gebod aan dit rede gevende 'want'. Er is dus een direct verband met het scheppingswerk van God in Genesis.⁴ In de beleving van Israël ontvangen ze bij de Sinaï niet een nieuw gebod, maar worden ze aangespoord om werk te maken, nee, natuurlijk juist géén *werk* te maken van een oeroude scheppingsordening. Het in rust zijn van God is onderdeel van zijn scheppingswerk! Door daaraan een opdracht aan de mens gericht tot rust en contemplatie te verbinden is het de schepping zelf die tot voltooiing komt. Daarom is het hier dat ook de mens, immers in Gods beeld geschapen, er goed aan doet om van ophouden te weten als het om werken gaat.⁵

Heel anders echter klinkt dat in Deuteronomium 5. Daar lezen we:

Neem de sabbat in acht, zoals de Heer, uw God, u heeft geboden; het is een heilige dag. Zes dagen lang kunt u werken en al uw arbeid verrichten, maar de zevende dag is een rustdag, die gewijd is aan de Heer, uw God; dan mag u niet werken. Dat geldt voor u, voor uw zonen en dochters, voor uw slaven en slavinnen, voor uw runderen, uw ezels en al uw andere dieren, en ook voor vreemdelingen die bij u in de stad wonen; *want* uw slaaf en slavin moeten evengoed rusten als u. Bedenk dat u zelfs slaaf was in Egypte totdat de Heer, uw God, u met sterke hand en opgeheven arm bevrijdde. Daarom heeft hij u opgedragen de sabbat te houden.⁶

Nu gaat het over de uittocht uit Egypte. De primaire reden van de sabbat is heel eenvoudig: God heeft het geboden, punt. Het is voor de mens een kwestie van gehoorzamen. Maar dat is toch niet alles! Het 'want' heeft hier een heel andere plek gekregen. U hebt het goed gehoord: 'want' uw slaaf en slavin moeten evengoed rusten als u. Deuteronomium is een bijbelboek waarin het wel en wee, ook van de minsten, serieus wordt genomen. Het is hier dat de sabbat een sterke sociale functie krijgt. Eén volk, dat ben je niet vanzelf met al die laagjes. Je wordt tot eenheid gesmeed, door de gezamenlijke beleving. Dat geldt voor een volk onderweg. Dat geldt voor de gemeente van Christus vandaag. Dat geldt voor de samenleving. Dit is theologie vanuit het geheugen. Herinner je hoe je zelf bent bevrijd.

Er zijn ook op andere plaatsen in de bijbel telkens weer andere versies van het sabbatsgebod te vinden.⁷ Steeds gaat het om zes dagen werken en een dag rusten, maar

verder verschillen de formuleringen. Maar er zijn ook negatieve formuleringen, dus met het verbod voorop. In het profetenboek Jeremia lezen we:

Verricht [...] geen enkele bezigheid en vier de sabbat als een heilige dag zoals ik jullie voorouders geboden heb.⁸

Hopelijk niet zo inspirerend voor de moderne bijbellezer is de doodstraf die in sommige versies van het sabbatsgebod aan overtreding als sanctie wordt verbonden.

De Heer zei tegen Mozes: ‘Zeg tegen de Israëlieten: “Neem wel steeds mijn sabbat in acht, want elke generatie opnieuw is die dag voor mij en voor jullie een teken dat eraan herinnert dat ik, de Heer, jullie geheiligd heb. Neem de sabbat in acht, want het is voor jullie een heilige dag. Wie hem schendt, moet ter dood gebracht worden; ieder die dan werkt moet uit de gemeenschap gestoten worden. Zes dagen mag je werken, maar de zevende dag is het sabbat, een dag van volstrekte rust, die aan de Heer gewijd is. Wie op sabbat werkt moet ter dood gebracht worden.” Generatie na generatie moeten de Israëlieten de sabbat in acht nemen en vieren. Voor mij en hen is die dag een teken van een eeuwigdurend verbond, want in zes dagen heeft de Heer de hemel en de aarde gemaakt, en de zevende dag heeft hij gerust om op adem te komen.’⁹

U begrijpt, dit is toch de versie van het vierde gebod die zelfs geroutineerde letterknechten van de bijbel vandaag liever niet kiezen. Hier horen wij de strenge ondertonen van straf die het sabbatsgebod ook zo’n slechte naam hebben bezorgd. Toch is het bedoelde accent mooi. Het gaat om het verbond. Het ‘heiligen’ betreft nu niet de sabbat door de mens. Het want leidt in dat volk van God wordt geheiligd door God zelf! De sabbat is een zichtbaar teken geworden van het verbond tussen God en zijn volk.

Jezus zegt:

Denk niet dat ik gekomen ben om de Wet of de Profeten af te schaffen. Ik ben niet gekomen om ze af te schaffen, maar om ze tot vervulling te brengen.¹⁰

Jezus spreekt met gezag. Maar zijn gezag staat niet tegenover de wet, zoals wel eens is gedacht.

Integendeel, de woorden van Jezus doen de ware betekenis van de wet en van de profeten opklinken. Wij doen de intentie van de leefregels die de naam van God dragen geen recht door ze klakkeloos uit te voeren en grenzeloos uit te breiden. Niet een slaafs wetticisme beantwoordt aan de intentie van de Tien Geboden. Jezus legt het volle accent op de bereidheid zelf als mens verantwoordelijkheid te dragen. In verschillende voorbeelden laat hij vanuit het Oude Testament zien dat dit altijd al zo is geweest. Iedere tijd zal zich opnieuw verhouden tot de bedoeling van de geboden.

Het lijkt er op dat in de Hebreeënbrief is neergeslagen dat christenen neerkeken op joden die ijverden om de wet zorgvuldig na te leven. Zij gingen, zo leek het de christenen, niet binnen in de rust van God. Helaas leert de geschiedenis dat christenen er zelf evenzeer moeite mee hebben gehad en te midden van allerlei strijd en werk de rust van God niet hebben kunnen vinden. Het is veel gemakkelijker om kritiek te hebben op een ander dan om zelf werkelijk tot rust te komen bij God. Laten wij wat het vierde gebod betreft, beseffen dat de culturele context waarin het gebod functioneert een zwaar gewicht in de schaal legt als het gaat om de toepassing. Het doel is de rust die de Schepper God geeft. Dat is dus altijd al zo geweest. Tenslotte gaat het altijd om mensen. Daar is het ook God om te doen. Doorslaggevend is de urgentie. En daar kijkt Jezus heel anders tegenaan dan de mensen met godsdienstige macht in zijn tijd. Ook al is iemand al jaren gehandicapt en zou hij voor het gevoel van mensen nog best een dagje langer gehandicapt kunnen blijven, als hij Jezus ontmoet heeft genezing onmiddellijk de hoogste prioriteit. Een daad van barmhartigheid is dan geen arbeid. Juist op de sabbat is er kracht tot genezing van de wonden die het leven sloeg. De Mensenzoon staat in die kracht. Het is ook slechts een woord dat hij spreekt: ‘Steek uw hand uit.’¹¹ Maar dat is genoeg.

Laten we het niet ontkennen: Onze samenleving staat mijlenver af van de cultuur waarin het sabbatsgebod ooit vruchtbaar voor allen heeft gefunctioneerd. Het is bij ons niet mogelijk het gebod collectief te handhaven. Wij ontkomen niet aan een individuele standpuntbepaling. Veel beter dan in dwang kunnen wij de waarde van de rust die God heeft bedoeld zoeken in inspiratie.

Barmhartigheid staat boven het offer. Mensenliefde is belangrijker dan religieuze verplichtingen. God wordt niet geëerd wanneer mensen elkaar gaan dwingen. De rust die God geeft, betekent loslaten in het vertrouwen dat je leven wordt gedragen. Zo is het eren van de Schepper niet een nieuwe slavernij. Aandacht voor God en oprechte aandacht voor elkaar gaan heel goed samen. Wij mogen ‘ontkrampen’. Wij kunnen genieten. Wij doen er goed aan ons dit kostbare gezamenlijke moment niet te laten ontroven. Zo ontmoeten wij

elkaar. Dit kerkgebouw heeft een onthechtingsgang. Ga die gang bewust. Neem opzettelijk eens niet de eerste deur de kerkzaal in. Laat de wereld, met al z'n zorgen, aandachtsvelden en via de moderne media continue stroom aan informatie, even achter je. Ontvang inspiratie in de stilte, in de liederen, in de gebeden, in het lezen, in elkaar. 'Rusteloos is ons hart, totdat het zijn rust vindt in u.'¹²

Amen.

Uitzending en zegen

Weest verzekerd gezegende mensen te zijn, wij worden allen uitgenodigd tot rust te komen in Gods liefde. Al ons streven en verlangen, mag daarop gericht zijn, dat er oaseplaatsen zijn op de levensweg, momenten van thuiskomen, die een voorsmaak geven van Gods eeuwige vrede.

De genade van Jezus Christus,
de liefde van God,
de gemeenschap van de heilige Geest
is met jullie allemaal.

Noten

¹Heschel, A.J., *The sabbath*, 1951.

²Johannes 20,19 en 10,26 weerspiegelen kennelijk de praktijk in de vroege kerk.

³Childs, B.S., *Exodus. A Commentary*, Londen 1974, 413-417.

⁴Dat wil zeggen met het eerste scheppingsverhaal, Genesis 1,1 - 2,4a. Met name Genesis 2, 2-3. Dit is de versie die het scheppingsverhaal heeft gekregen in de priesterlijke traditie (P). Typisch is dat steeds van 'God' wordt gesproken, terwijl het in het tweede scheppingsverhaal, Genesis 2, 4b-25, over 'God, de Heer' gaat als de Schepper wordt bedoeld.

⁵Cf. Posthumus Meijes, C.B., *Van ophouden weten*, Zoetermeer 1993.

⁶Deuteronomium 5, 11-15.

⁷Bijv. Exodus 23,12; 31,13ff; 34,21; Leviticus 23,3.

⁸Jeremia 17,22.

⁹Exodus 31, 12-16.

¹⁰Matteüs 5,17.

¹¹Cf. 1 Koningen 13, waar de hand van koning Jerobeam bij het altaar te Bethel verstijft, nadat de man Gods tegen het altaar, dat is de cultus, heeft geprofeeteerd. Fenton probeert dit in verband te brengen, maar dat is toch moeilijk. Zie: Fenton, J.C., *Saint Mathew*, Harmondsworth 1987, 191-193: 'The destruction of Bethel is used symbolically of the end of the synagogue and of the whole system which was represented by the synagogue; the final son of David has come and brought the old order to fulfilment.' Mogelijk dat de evangelist Matteüs het teken en de belofte van de nieuwe Josia op Jezus betreft. Maar hoe rijm je dat met Matteüs 5,17?

¹²Augustinus, *Belijdenissen*, I,I,1.

